

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 1

Перша світова війна як виклик людському виживанню: жінки на війні, діти-сироти, біженці, військовополонені, скалічені солдати (аналіз текстових і візуальних джерел)

• *Проаналізуйте епізоди з життя учасників і жертв Першої світової війни, щоб зрозуміти, що таке війна для людини, чи відповідає вона її матеріальним і духовним потребам, чи звеличує вона людину, чи принижує.*

1. Перечитайте уривки з листів 18-річного солдата з таврійських степів А. Рубля. Визначте типові ознаки світогляду українського юнака, призваного в імперську армію.

«Не журіться й сійте озимину, хазяйнуйте, укрийте хату... Тільки й сниться кожної ночі, ніби я дома й з дядьком Гараськом молотимо пшеницю, і такий він худий».

«...Найзлішому ворогу не бажав би попасти в ці “окопи”. Якби дав Бог, щоб ніколи в житті ніхто не потрапляв би в ці окопи й щоб навіть не знали, що таке окопи».

«Ви пишете, як я живу. Тут мене воші заїдають, хоч і часто собі білизну перу, але вони заводяться. Спимо в землянках, одним словом, усього доводиться... Яка ненависна війна...»

«Ряди наші змішалися з вогнем і землею, і 23 травня, коли ми з криком “ура” добігали до неприятельських окопів, то я тільки пам’ятаю, що кулі й снаряди свистіли кругом, а люди падали. Проте скільки там було солдатів: на місце убитих і поранених усе нові й нові підбігали й також падали. Крики, стогін, рев снарядів і куль — усе це злилося в один гул. І коли все ж таки ми добігли до їхньої дротяної загороди, за якими були їхні окопи, то я одну за другою кинув усі свої чотири бомби в їхні окопи. А потім — у штики... Пам’ятаю, що штик схопленої мною гвинтівки після бомб працював у моїх руках страшно». «Переді мною все стало, як на долоні, і я згадав домашніх, тата й маму. Адже вони не знають, що я таким молодим переношу і за що. За що мене примушують убивати таких, як і сам, а потім страждати. Дорога сестрице, ти цього листа мамі не посилай» (Опис атаки під Ковелем у травні 1916 р.).

2. Розгляньте подані ілюстрації. Порівняйте становище французьких, англійських та українських жінок у роки Першої світової війни.

Плакат часів Першої світової війни. Канада. 1915 р.

Жінки Великої Британії. Фото. 1914 р.

Українські біженки в Галичині. Фото. 1915 р.

У санітарному потязі. Франція. Фото. 1916 р.

3. Скориставшись документальним матеріалом, визначте, яким було життя біженців. Дайте відповіді на подані запитання.

1. Чи з власної волі українці залишали рідні краї?

2. Хто зазвичай виступав ініціатором виселення мешканців?

Витяг із циркуляра штабу Київського військового округу до полтавського губернатора О. К. Багговута щодо виселення жителів з окупованих територій Російської імперії, м. Київ, 12 лютого 1915 р.

«Спешно. Гн-у полтавському губернатору. По приказанию главного начальника округа, сообщаю Вашему Превосходительству для руководства: 1) что при выселении с неприятельской территории местного населения, последнее должно водворяться не в Россию, а за пределами расположения наших войск; 2) отдельные подозрительные лица должны быть выселяемы в Сибирскую губернию; 3) при выселении во внутрь России целой партии таких лиц, об этом заранее должно быть уведомлено пограничное губернское начальство» (Зам. министра внутренних дел, ... генерал-майор Джунковский) (рос.).

Витяг із статті «На Волині», опублікованої в газеті «Неженец», м. Ніжин Чернігівської губ., 29 серпня 1915 р.

«І всюди в усіх цих потягах одна й та ж картина: заглянеш і не повіриш, як зуміло там поміститися стільки людей, з якими зусиллями стягували, куди лише можна, вузли, сумки, валізи... Майже біля кожного вагона групи русявих дитячих голівок. Піднімають назустріч личка й так безпечно-довірливо дивляться на вас ясні дитячі оченята. Й усміхаються: їм то що? Можливо, раді цій подорожі... А на місцях зупинок — загнані в залізничні тупики довгі вулиці темно-червоних товарних вагонів, чекають черги, щоб рушити далі. Поки ж мешкають у вагонах.

І живуть самим справжнім чином: поставили столи, розклали й розвішали домашнє начиння. Вийшли пересувні квартири... Більшість вирушила в невідому путь-дорогу на вцілілих «конячках». [...] Небо часто затягують важкі, сірі хмари. Холодний вітер бушує над покинутими рівнинами. Ідуть дощі. [...] Станції наповнені біженцями, які терпляче очікують на вільні місця. Вийжджають одні, тягнуться інші. У метушні та штовханині нерідко губляться на станціях дітки».

Умови перебування біженців у таборі, містечко Кореневе Харківської губ., вересень 1918 р.

«У містечку Кореневі — 8000 біженців, щоденно прибуває по 200-300 осіб. Відправки ешелонами чи окремими вагонами немає. Табір — 24 ділянки по 500 осіб, кожен з них огорожений дротом, окремо головна вулиця й вулички між бараками. Землянки (яма — аршина) покриті землею та соломною. Печей немає, а вогнище — на землі. Без освітлення. Вихід з табору лише з дозволу німецьких санітарів, за непослух — кара. Хоча натовпи біженців тікають в округу в пошуках їжі та палива. Місце табору таке, що

при можливості наступу більшовицьких банд він у першу чергу попадає під обстріл. Продовольство розраховане на 2000 осіб, а тому голодують усі — 8000. Санітарне й амбулаторне лікування налагоджене, і з 3 листопада починає роботу 70 ліжок Ферганського лазарета, огляд і допомога йде в основному від німецького санітарного персоналу [...]». Головний лікар санітарного поїзда [Підпис] (ЦДАВОУ, ф. 1035, оп. 1, спр. 2, арк. 18).

4. Прочитайте витяг із статті та визначте причини сирітства, з'ясуйте інші причини сирітства під час війни.

Витяг із статті «Сім вагонів дітей», опублікованої в газеті «Юго-Западный край», м. Вінниця Подільської губ., 13 вересня 1915 р.

«КРЕМЕНЧУК. 10 IX. Сюди доставлено 290 дітей уніатських священників, убитих або заарештованих в Австрії. Серед дітей багато поранених».

«Правда ж, ви раптом починаєте чути в цьому спокійному поєднанні слів — плач, лемент, голосні й безмежно болісні скарги дітей? Сім вагонів одиноких дітей, сім вагонів невинних сиріт кричать про свою незрозумілу муку, б'ються в немовлячій тузі, розгублені, загнані, безпорадні... Який дивний, зворушливий, трагічний потяг! Кучеряві голівки з блідістю схудлих щічок! І ці особливі величезні дитячі очі з німим запитанням!.. [...] І маленька телеграма, загублена на газетному листі початку блискучого століття — серед яких дикунів, у якому дрімучому лісі, у якої хижої породи звірів можна уявити собі гігантську процесію дитинчат, що втратили своїх батьків? Сім вагонів, ридають, лепечуть, стогнуть...»

5. Користуючись поданими документами, складіть уявлення про утримання полонених.

Уривок із спогадів Б. Грінштейна, який перебував у німецькому полоні в таборі Гальбе.

«Умови життя були в ньому жахливі... Катування, знущання, голод, антисанітарні умови, епідемії призводили до високої смертності... Замість одягу на нас висіли лахміття, укриті вошами. Ми жили у вогких бараках без будь-якого освітлення. Довгими осінніми та зимовими вечорами, міняючись один з одним місцями, ми грілися біля вбогої пічечки, яку самі побудували... Усі наші помисли були направлені на те, аби втамувати постійний голод, дочекатися свободи...»

Уривок із спогадів військовополоненого К. Левіна з приводу театральних вистав.

«Важко передати, скільки щастя давала нам ця подоба мистецтва, перша можливість подивитися дещо, що здавалося нам благородним відгомонам іншого вільного світу... Під час вистави всі щілини та проходи барака були забиті людьми. Полонені нагромаджувалися кількома ярусами, “душили” один одного, трималися, балансуючи на одній нозі й усе одно дивилися п’єсу... Люди з небаченою жадібністю дивилися всі вистави, не відриваючись, і важко зітхали, коли все закінчувалося».